

TYRKIET I EU? – EU'S IDENTITET, VÆRDIER OG GRÆNSER

AF UFFE ØSTERGÅRD

TYRKIET I EU? – EU'S IDENTITET, VÆRDIER OG GRÆNSER

AF UFFE ØSTERGÅRD

Den 3. oktober 2005 traf EU's udenrigsministre en beslutning af afgørende betydning for EU's fremtid. Denne dag besluttede Ministerrådet nemlig officielt at åbne forhandlinger med Tyrkiet om optagelse. Intet er dog afgjort på forhånd. Forhandlingerne bliver langvarige, og Tyrkiet bliver måske aldrig medlem af EU. Spørgsmålet om Tyrkiets optagelse sætter den europæiske identitet på prøve og afslører, at EU langt fra er afklaret om sine grænser, sin identitet og sin historie. Debatten om Tyrkiet handler derfor ikke kun om eventuelt at optage et nyt land, men også om, hvad EU allerede er, og hvad det skal være i fremtiden.

Den 17. december 2004 holdt den tyrkiske regeringsleder Recep Tayyip Erdogan en kort, men vigtig tale på det dyre Hotel Conrad i Bruxelles: "Efter 41 års lang og hård rejse på Tyrkiets vej mod Europa har vi nu passeret en afgørende korsvej," sagde han på tyrkisk, og en tolk oversatte til engelsk. "Vi stolede på de løfter, vi fik i København i år 2002, vi har arbejdet hårdt, og vi har på kun to år gennemført dybtgående forandringer, som andre lande ikke har kunnet gennemføre på hverken 10 eller 20 år", sagde Erdogan med slet skjult stolthed. Han havde netop fået grønt lys fra EU's stats- og regeringschefer: Tyrkiets forhandlinger med EU ville kunne indledes den 3. oktober 2005. Resultatet var bragende klapsalver fra de forsamlede tyrkiske journalister for Erdogan og resten af den tyrkiske forhandlingsdelegation, deriblandt udenrigsminister Abdullah Gül og talrige andre ministre og embedsmænd.

Pressemødet var et højdepunkt for den tyrkiske regeringsleder. Allerede i 1963 blev Tyrkiet associeret til det daværende Fællesmarked bestående af seks lande – altså længe før Danmark blev medlem – og Tyrkiet ansøgte første gang om medlemskab i 1987, men blev afvist. Først i 1999 blev Tyrkiet godkendt som kandidatland, og på EU-topmødet i København i december 2002 havde tyrkerne håbet på at få en fast dato for start af forhandlinger om medlemskab. Men beslutningen blev udskudt, og den nyvalgte tyrkiske regeringsleder, Recep Tayyip Erdogan, måtte rejse skuffet tilbage til Tyrkiet. (Se boks A).

Herefter gik han i gang med at gennemføre politiske og økonomiske reformer – ni reformpakker er det blevet til siden 2001 – og det var derfor i høj grad Erdogans fortjeneste, at Tyrkiet i december 2004 fik den endelige dato for, hvornår EU kunne indlede optagelsesforhandlinger med landet. Det var den gode nyhed, Erdogan kunne fortælle på pressemødet på Hotel Conrad: Forhandlingerne skulle indledes den 3. oktober 2005. Det var na-

1963: Tyrkiet indgår en associeringsaftale (Ankara-aftalen) med det daværende EF. Aftalen var EF-landenes svar på den ansøgning om medlemskab af EF, som Tyrkiet havde sendt allerede i 1959. Perspektiv om fuldt medlemskab nævnes i sløret formulering.

1970: Tyrkiet og EF underskriver en tilføjelse til associeringsaftalen som indeholder en plan for afskaffelsen af handelsbarrierer mellem Tyrkiet og EF.

1978-79: EF foreslår, at Tyrkiet ansøger om medlemskab sammen med Grækenland. Tyrkiet takker nej.

1980-83: Associeringsaftalen suspenderes på grund af militærkup i Tyrkiet, men relationen genetableres ved flerpartivalget i 1983.

1987: Tyrkiet ansøger officielt om medlemskab af EF.

1989: EU-Kommissionen anerkender, at Tyrkiet er egnet til at søge om optagelse, men afviser at gå videre med ansøgningen med henvisning til økonomiske og politiske problemer, bl.a. menneskerettigheder.

1995: Tyrkiet og EU går ind i sidste fase af associeringsaftalen, hvilket betyder endelig oprettelse af toldunion mellem Tyrkiet og EU. Men aftalen får problemer, især på grund af forbehold fra Grækenland.

1997: EU-Kommissionen anbefaler at indlede optagelsesforhandlinger med fem østeuropæiske lande og Cypern, men ikke Tyrkiet – på grund af menneskerettighedsproblemer.

1999: På EU-topmødet i Helsinki får Tyrkiet kandidatstatus, men ingen dato for optagelsesforhandlingernes start. Først skal Tyrkiet gennemføre en række reformer.

2002: Det islamiske AK-parti vinder parlamentsvalget i Tyrkiet. Recep Tayyip Erdogan bliver ministerpræsident, bl.a. på et ønske om at skaffe Tyrkiet ind i EU. Hans regering går i gang med omfattende reformer. På EU-topmødet under det danske EU-formandskab forpligter EU sig til senest i december 2004 at finde en dato for optagelsesforhandlingernes start, såfremt reformprocessen fortsætter i Tyrkiet.

Oktober 2004: EU-Kommissionen anbefaler, at EU indleder optagelsesforhandlinger med Tyrkiet.

December 2004: EU's stats- og regeringschefer beslutter, at EU begynder optagelsesforhandlinger med Tyrkiet den 3. oktober 2005 – såfremt Tyrkiet de facto har anerkendt Cypern.

Oktober 2005: Optagelsesforhandlingerne med Tyrkiet går officielt i gang.

BOKS A: TYRKIETS LANGE VEJ MOD EU

turligvis positivt. Nogle tyrkiske journalister kaldte det ligefrem et mirakel. Men Erdogan var realist og tilføjede: "Fra nu af bliver processen kun vanskeligere".

FORMELLE KRAV OG FØLELSESMÆSSIGE FORHINDRINGER

Processen er vanskelig af to årsager, en formel og en følelsesmæssig. Formelt stiller EU krav om store reformer af det tyrkiske samfund. Tyrkiet skal leve op til en lang række krav på det økonomiske, politiske og menneskeretlige område, sådan som det er beskrevet i de såkaldte Københavnskriterier (se boks B). Tyrkiet har stadig lang vej igen, når det handler om ytringsfrihed, kvinders rettigheder og minoriteters forhold, konkluderede EU-Kommissionen i en rapport fra november 2005 (se boks C).

For at blive optaget i EU skal ansøgerlandene leve op til en række kriterier, som blev vedtaget på et møde i Det Europæiske Råd i København i 1993, og derfor kendes som Københavnskriterierne. De kan opdeles i tre typer af kriterier:

- Politisk: Landet skal have opbygget et stabilt demokrati, en retsstat og udvise respekt for menneskerettigheder og mindretal.
- Økonomisk: Landet skal have en markedsøkonomi og være i stand til at modstå konkurrencepresset i EU.
- Administrativt: Et nyt EU-land skal påtage sig de forpligtelser, der følger af et medlemskab. Det skal gennemføre og leve op til EU's samlede regelsæt – det såkaldte "acquis communautaire" – og tilslutte sig målet om en politisk, økonomisk og monetær union. Herudover er der et ofte overset fjerde kriterium, nemlig EU's absorptionskapacitet: "Unionens evne til at optage nye medlemmer uden derved at sætte tempoet i den europæiske integration over styr er ligeledes af stor betydning".

EU lægger vægt på, at kriterierne ikke kun er opfyldt på papiret, men også er gennemført i praksis. Det er f.eks. ikke nok, at vedtage en lov, der forbyder brug af tortur. Tortur skal også i praksis afskaffes rundt omkring i landet, f.eks. på de lokale politistationer.

I sidste ende er det medlemslandene, der med enstemmighed træffer afgørelse om, hvorvidt et nyt land kan optages i EU, og det skal godkendes af Europa-Parlamentet.

BOKS B: KØBENHAVNS- KRITERIERNE

I 1999, da Tyrkiet fik status som kandidatland, var landet meget langt fra at leve op til navnlig det politiske Københavnskriterium, som er afgørende for, om et land kan indlede forhandlinger med EU. Siden er der gennemført mange reformer, og der er især sket fremskridt på følgende områder:

- Afskaffelse af dødsstraffen
- Forbud mod og indsats mod tortur, især i fængselsvæsenet
- Stærkere civil kontrol med militæret
- Rettigheder til det kurdiske mindretal

Der er imidlertid fortsat en række mangler. Det konkluderede EU-Kommissionen i en rapport fra november 2005. Heraf fremgår det, at Tyrkiet især skal stramme sig an på følgende områder:

- Ytringsfrihed
- Kvinders rettigheder
- Religiøse minoriteters rettigheder
- Domstolenes effektivitet
- Formel anerkendelse af Cypern

KILDE: EU-KOMMISSIONEN: "PROGRESS REPORT ON TURKEY". NOVEMBER 2005.
[HTTP://EUROPA.EU.INT/COMM/ENLARGEMENT/TURKEY/DOCS.HTM](http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/docs.htm)

BOKS C: FREMSKRIDT OG MANGLER

Desuden har EU-landene sikret sig en nødbremse, så processen kan stoppes undervejs, hvis Tyrkiet ikke gør fremskridt nok. Herudover er der, allerede før forhandlingerne gik i gang, lagt op til, at Tyrkiet, hvis landet bliver medlem, bliver underlagt overgangsordninger og permanente undtagelser. Blandt andet skal Tyrkiet ikke regne med at blive omfattet af reglerne om arbejdskraftens fri bevægelighed og landbrugsstøtte på samme vilkår som andre EU-lande.

Endelig kan Tyrkiet blive afvist med henvisning til endnu et kriterium, der blev vedtaget under topmødet i København i 1993, nemlig EU's såkaldte "absorptions-kapacitet". Det går ud på, at ikke kun det land, der ønsker medlemskab, skal være parat.

Også EU skal være klar til at optage endnu et land. "Unionens evne til at optage nye medlemmer uden derved at sætte tempoet i den europæiske integration over styr er ligeledes af stor betydning", lyder kriteriet. Hidtil er alle lande, der har indledt optagelsesforhandlinger, før eller siden blevet medlemmer, men formelt set er der altså af flere grunde ikke nogen garanti for, at forhandlingerne med Tyrkiet ender med medlemskab.

De formelle muligheder for at afvise Tyrkiet vil formodentlig blive udnyttet af de politikere og borgere, der af mere følelsesmæssige grunde ikke ønsker tyrkisk medlemskab. Den følelsesmæssige eller symbolske side af sagen spiller for mange EU-borgere og EU-politikere en mindst lige så afgørende rolle som de konkrete reformer af det tyrkiske samfund: Det handler om, hvorvidt Tyrkiet 'føles' og 'opleves' som europæisk. Mange synes ikke, at Tyrkiet er europæisk eller 'hører til i Europa', og derfor støder selve ideen om tyrkisk medlemskab på voldsom modstand fra mange EU-politikere og fra en stor del af befolkningen i de nuværende medlemslande.

Denne skepsis var for eksempel tydelig hos Luxembourgs udenrigsminister, Jean Asselborn, der umiddelbart efter topmødet i december 2004 udtalte: "Det er rigtigt, som mine kolleger siger. Tyrkiske politikere har stadig meget at lære. Vi er ikke tæppehandlere her i Europa." Konkret henviste Asselborn til, at den tyrkiske delegation havde stået meget stejlt i spørgsmålet om, hvorvidt landet skal anerkende Cypren for at blive medlem af EU. Irritationen over den tyrkiske forhandlingsstil var udbredt på det konkrete topmøde, men på det abstrakte plan var det formodentlig en langt mere generel kritik, Asselborn udtrykte. En kritik, der bundet i en følelse af, at Tyrkiet er anderledes.

Denne følelse er Asselborn ikke alene med. Både blandt EU's stats- og regeringsledere og i EU-landenes befolkninger er der nemlig stor uenighed om, hvorvidt EU kan og skal rumme Tyrkiet. Modstanden kommer især – men ikke kun – fra borgerlige og kristeligt demokratiske partier samt fra de dele af vælgerkorpserne, der generelt er skeptiske over for indvandring fra muslimske lande. Der er i høj grad gået indenrigspolitik i sagen. Den tyske kansler Angela Merkel lovede under valgkampen om kanslerposten i 2005, at hvis hun kom til magten, ville Tyrkiet aldrig blive fuldgyldigt medlem af EU, men i stedet blive tilbudt et såkaldt privilegeret partnerskab. Tyrkiet var for mange franskmænd og nederlændere udslagsgivende for, at de stemte nej til forfatningstraktaten. Den franske præsident, Jacques Chirac, der personligt længe har stået for en forholdsvis Tyrkiet-positiv linje, har givet efter for presset og lovet befolkningen en folkeafstemning om tyrkisk EU-medlemskab. Store dele af befolkningen i hele EU står bag den skeptiske tilgang. En meningsmåling fra Eurobarometer 2005 viste således, at 52 procent af befolkningen i de nuværende EU-lande er imod tyrkisk medlemskab. (Se boks D).

Modstanderne af tyrkisk medlemskab bruger både økonomiske, religiøse, kulturelle og ikke mindst identitetsmæssige argumenter. Det samme gør tilhængerne af tyrkisk medlemskab: De argumenterer som regel for at Tyrkiet er en naturlig del af Europa. Modstanderne af tyrkisk medlemskab hævder, at Tyrkiet aldrig har været og ikke kan blive en del af en europæisk civilisation og kultur. Andre placerer sig midt imellem og siger, at hvis Tyrkiet ændrer sig drastisk i retning af europæiske værdier, kan det om mange, mange år blive en del af et europæisk fællesskab. Den franske professor og EU-ekspert Jean Renaud sagde for eksempel under et besøg i Danmark i februar 2005: "Jeg vil umiddelbart mene, at Tyrkiet hører under Asien, men hvis tyrkerne er i stand til at udvide deres demokrati og erhverve de vestlige værdier, skal de være velkomne. Men de har endnu ikke nået dette stadium." (Jyllands-Posten, 19. februar 2005).

BOKS D: SKEPTISKE DANSKERE?

Mange danskere er skeptiske over for tyrkisk medlemskab på kort sigt. Over 50 procent svarede i januar 2005, at de var overvejende imod, at Tyrkiet bliver medlem af EU. Men samtidig viste en anden meningsmåling, at 7 ud af 10 danskere mener, at Tyrkiet bør blive medlem af EU på et tidspunkt i fremtiden, hvis landet gennemfører de nødvendige økonomiske og politiske reformer. Meget tyder altså på, at de fleste danskere godt kan forestille sig at lukke Tyrkiet ind i EU-varmen, bare ikke lige nu.

Debatten om tyrkisk medlemskab sætter altså en række store spørgsmål på dagsordenen: Hvor går Europas grænser? Er de geografiske, kulturelle eller religiøse? Og hvad skal Europa og EU fremover basere sin identitet og sit fællesskab på?

LIGGER TYRKIET I EUROPA?

Diskussionen om Europas geografiske grænser baserer sig ofte på en almindeligt udbredt fornemmelse af, at Tyrkiet rent geografisk ligger uden for Europa. Spørger man almindelige danskere om, hvor Europas grænser går, svarer de fleste, at de går ved Bosphorus-strædet, Ural-bjergene og Middelhavet. Ser man på de tekster, EU-landene hen ad vejen er blevet enige om, er der ingen nemme svar. I den erklæring om Europas fremtid, der blev vedtaget på EU-topmødet i Laeken i december 2001, udtrykkes det således: “[Europa er] Frihedens, solidaritetens og navnlig mangfoldighedens kontinent, hvilket indebærer respekt for andres sprog, traditioner og kultur. Den eneste grænse som Den Europæiske Union drager, går ved demokrati og menneskerettigheder.” I forslaget til forfatningstraktaten står der i artikel 58, at EU er åben for alle europæiske stater, der respekterer EU’s værdier og forpligter sig til at fremme dem i fællesskab. Det er dog ikke nærmere defineret, hvad en europæisk stat er.

Da Marokko i 1987 søgte om optagelse i EU, blev ansøgningen afvist af EU-Kommissionen med den begrundelse, at Marokko ikke er noget europæisk land. Afvisningen af Marokko bruges af modstandere af tyrkisk medlemskab som argument for, at også Tyrkiet bør afvises. Nicolas Dupont-Aignan, medlem af det borgerlige franske UMP-parti som tidligere var ledet af præsident Jacques Chirac, udtalte for eksempel før den franske afstemning om EU-traktaten: “Tyrkiet ligger jo ikke i Europa. Så skal vi vel også have Marokko med. Og Tunesien. De lande ligger meget tættere på os. Men det er alle lande, som har en helt anden økonomisk situation, og desuden forsvinder ideen om en europæisk union.”

Den anatolske halvø, der udgør hovedparten af Tyrkiet, kaldes ofte “Lilleasien”, af nogle skildret som et truende fremspring fra det asiatiske kontinent mod Europa. Af andre ses Tyrkiet som kulturelt fremmed, et sindbillede på det Asien, der lige siden Herodots beskrivelse af sammenstødet mellem grækerne og Perserriket i 480 før vor tidsregning har været opfattet som det modsatte af Europa. Ideen om at se Ural-bjergene som Europas grænse mod øst er imidlertid heller ikke nogen naturlov, men er en opfindelse eller konstruktion, som stammer fra den russiske zar Peter den Store. Han søgte i begyndelsen af 1700-tallet at modernisere sit kæmpemæssige rige og trække det ind i Europa. Det lykkedes ganske godt, blandt andet fordi han flyttede rigets hovedstad frem til Østersøen, hvor han i 1703 grundlagde St. Petersborg i sumpene omkring floden Nevas udløb i Østersøen, et område han netop havde erobret fra Sverige.

Som led i denne europæisering af Rusland inspirerede Peter den Store den svenske officer Philip Johan von Strahlenberg til at nytegne kortet over de russiske besiddelser i Asien. Strahlenberg blev taget til fange af russerne ved det store svenske nederlag ved Poltava (i Ukraine) 1709. Han tilbragte fangenskab i Sibirien, hvor han arbejdede som kartograf og etnograf. Efter sin tilbagekomst til Sverige udsendte han to værker, hvoraf især det ene fra 1730, “Das nord- und östliche Theil von Europa und Asia” (genoptrykt i Ungarn 1975), blev en inspirationskilde for mange senere geografer. Og for opfattelsen af Europas politiske geografi hos almindelige europæere.

Indtil udgivelsen af Strahlenbergs værk havde europæerne trukket grænsen mod øst ved Polens grænse et sted i Ukraine, ofte ved floden Dnepr. Men efter Strahlenbergs indsats blev det almindeligt at trække grænsen ved de i sig selv ret beskedne Uralbjerge. Det var som led i denne nyttegning af Europakortet, at en lokalitet i Litauen blev udnævnt til at være Europas geografiske centrum. Det markeres i dag med et monument nær Molėtai, godt 100 km nord for hovedstaden Vilnius. Samtidig begyndte Polen-Litauen og andre centrale europæiske lande at blive kaldt for "Østeuropa", en betegnelse der efterhånden også kom til at omfatte Rusland, som ellers tidligere var blevet regnet til "Nordeuropa" sammen med Skandinavien og Polen.

Reelt ligger Rusland både i Asien og Europa og har gjort det, lige siden Moskva-fyrstedømmet i 1500-tallet erobrede Kazan og ekspanderede ind i Sibirien, som det allerede underlagde sig i 1600-tallet. Hele det vidtstrakte område langs den transsibiriske jernbane er lige så russisk som de "europæiske" dele af Rusland. Grænsen ved Ural kan altså siges at være ganske vilkårlig og opfundet til et politisk formål på et bestemt tidspunkt i historien. Men er altså på kortene blevet ophøjet til at være en kultur- og civilisationsgrænse.

Ligesådan forholder det sig med Bosporus-strædet, som mange danskere rutinemæssigt opfatter som grænsen mellem Europa og Asien. Tilsyneladende er der tale om en klar og tydelig grænse. Men rejser man i området, vil man opdage, at det er den samme kultur, man møder på begge sider af stræderne. Millionbyen Istanbul har sit hovedsæde på den europæiske side ved det Gyldne Horn, men spreder sig nu – efter bygningen af to store broer over Bosporus – uhæmmet på begge sider af strædet. Tyrkiet hører med andre ord, ligesom Rusland, såvel geografisk som kulturelt hjemme i Europa, lige så meget eller lige så lidt, som det hører hjemme i Asien.

EUROPAS SYGE MAND

Men hvordan så med den historiske dimension? Historisk set deltog Det Osmanniske Rige i alle de krige og konflikter, der fra 1300-tallet til 1918 udgør kernen af den fælles europæiske historie (se boks E). De første 400 år som en succesfuld aggressor, der ønskede at genoprette Det Romerske Imperium med hovedstad i Konstantinopel (Istanbul).

Denne storby blev anlagt i 330 af den romerske kejser Konstantin, som den østlige hovedstad i riget, det "andet Rom", hvor tidligere byen Byzantion havde ligget. Den gamle betegnelse kom til at give navn til Det Byzantinske Rige, da Det Romerske Rige i 395 blev delt i en østlig og en vestlig del. Konstantinopel var hovedstad i denne øst-kristne statsdannelse i godt 1.000 år til rigets undergang i 1453. Det år blev byen erobret af osmannerne, som gjorde byen til hovedstad i deres kæmperige. Konstantinopel begyndte i 1600-tallet at blive kaldt Istanbul, men *Istanbul* er også en græsk betegnelse, der kommer af det udtryk, de græsktalende brugte, når de skulle "til den store by", på græsk *is tin polin*. I international sammenhæng omtales både byen og hele Det Osmanniske Rige som den "Høje Port". Denne betegnelse kommer af indgangen til den del af sultanens palads, Topkapi, hvor fremmede landes ambassadører og landets egne dignitarer ventede for at få foretræde for storvesiren. Officielt blev navnet Istanbul først indført i 1923 samtidig med, at Tyrkiets hovedstad blev flyttet til Ankara midt i Anatolien.

De osmanniske tyrkere var et krigerfolk, der omkring år 1000 indvandrede fra Centralasien til Anatolien. En af herskerslægterne blev opkaldt efter grundlæggeren Osman, heraf navnet Det Osmanniske Imperium på det rige, de grundlagde. Med udgangspunkt i byen Bursa i det nordvestlige Anatolien på grænsen til Byzans erobrede osmannerne i 1300- og 1400-tallet hele Det Byzantinske Rige. I 1453 satte de kronen på værket ved at indtage hovedstaden Konstantinopel, som de ophøjede til hovedstad i deres eget imperium. I 1500-tallet fortsatte osmannerne deres erobringstogter, og i løbet af 1500-tallet kom Det Osmanniske Rige til at omfatte store områder i Mellemøsten, det nordlige Afrika og hele det sydøstlige Europa med grænse i Ungarn og Kroatien. I 1517, efter erobringen af Egypten, blev kalifatet, det religiøse overherredømme over hele den muslimske verden, flyttet fra Cairo til Istanbul.

Sultanen, som herefter også havde titel af kalif, var både religiøs og verdsligt overhoved, og de religiøse ledere spillede en væsentlig rolle i riget og bidrog til at legitimere sultanens magt ved at fastholde den islamiske tradition. Selv om islam var den dominerende religion, anerkendtes også andre religioner, især den ortodokse kirke, jødedommen og den armenske kirke (den ældste af alle de kristne kirker). Det Osmanniske Rige må således karakteriseres som en multi-religiøs, multietnisk og multikulturel statsdannelse. Det var hovedgrunden til, at mange spanske og portugisiske jøder, de såkaldte sefardiske jøder, søgte tilflugt her – især i Sarajevo i Bosnien og i Thessaloniki i Grækenland – efter indførelsen af inkvisitionen i Spanien efter 1492.

Under den mægtige sultan Suleyman I (1520-1566) oplevede Det Osmanniske Rige sin storhedstid. Osmanniske hære forsøgte flere gange at indtage Wien, senest i 1683. Men det lykkedes aldrig, og i 1700-tallet led osmannerne en række militære nederlag. Riget skrumpede betydeligt ind, og selv om de militære nederlag inspirerede sultanerne til reformer efter vesteuropæisk forbillede, var det ikke nok. Det ene folk på Balkan efter det andet vandt sin selvstændighed, og efter det militære nederlag i Første Verdenskrig, hvor riget var allieret med Tyskland og Østrig-Ungarn, blev Det Osmanniske Imperium opløst. Herefter opstod Tyrkiet ud af resterne som en tyrkisk nationalstat under generalen Mustafa Kemal.

BOKS E: DET OSMANNISKE RIGE

Ironisk nok blev Det Osmanniske Rige først rigtigt anerkendt som europæisk, da det begyndte at gå tilbage for det i 1800-tallet, hvor det omtaltes som "Europas syge mand". Svagt, undertrykkende og grusomt mod de kristne undersåtter var karakteristikken. Men dog "Europas" syge mand og altså dermed reelt anerkendt som en del af Europa.

Ved nærmere historisk eftersyn viser grænsen ved Bosporus sig altså at være langt mindre klar, end det ser ud til på kortet. Derfor er det måske ikke så underligt, at det moderne Tyrkiet ligger på begge sider af stræderne mellem Middelhavet og Sortehavet. En geopolitisk skæbne, der minder om Danmark, som jo også er de sidste rester af et multinationalt rige og skylder sin eksistens placeringen ved stræderne til Østersøen.

INDVANDRERE HAR GIVET DÅRLIGT IMAGE

De fleste danskere tænker nok ikke umiddelbart i ligheder mellem Danmark og Tyrkiet. De er snarere opmærksomme på forskellene, og ifølge flere forskere skyldes det især, at de tyrkiske indvandrere i Danmark opfattes som meget anderledes end etniske danskere.

Nedret Kuran er professor i kulturstudier ved Yeditepe-universitetet i Istanbul og forsker i Tyrkiets image i Europa. Han forklarer europæernes billede af Tyrkiet således: "Europæerne ser ikke Tyrkiet som det ser ud i dag. Deres billede af landet er i høj grad farvet af de mange gæstearbejdere, der blev sendt til Europa i tresserne. De kom fra landsbyerne, ofte helt ude østpå, og havde ingen uddannelse og ingen erfaring fra bysamfundet overhovedet. Tyrkiet gjorde intet for at forberede dem på det, de skulle op til, ligesom modtagerlandene ikke fik gjort nok for at integrere dem, og det har skabt mange gnidninger og misforståelser." Og Kuran tilføjer: "Fordi det har været svært for dem at integrere sig og efteruddanne sig, er mange blevet arbejdsløse i takt med at de store industrivirksomheder er forsvundet fra Europa. Og når man bliver usikker og føler sig diskrimineret, finder man sammen i stærke fællesskaber for at fastholde sin identitet. Derfor har der dannet sig store lukkede ghetto-miljøer af tyrkere i Europa, hvor religionen ofte har fået lov til at spille en meget større rolle, end den ville have gjort hjemme i Tyrkiet, og det har europæerne ikke kunnet forstå." (Kristeligt Dagblad 18. april 2005).

Nedret Kuran påpeger altså, at de tyrkiske indvandreres religiøse praksis og identitet er afgørende for, hvilke forestillinger borgerne i de gamle EU-lande gør sig om Tyrkiet. Og det faktum, at omkring 98 procent af Tyrkiets cirka 70 millioner indbyggere er muslimer, har da også spillet en væsentlig rolle i debatten om eventuelt tyrkisk medlemskab. Både blandt politikere og i befolkningen.

EN KRISTEN KLUB?

Tilbage i marts 1997 kom den daværende tyske kansler Helmut Kohl til at tale over sig og kalde EU for en "kristen klub". Det resulterede i en diplomatisk krise mellem Tyskland og Tyrkiet. Andre EU-politikere ilede til med forsikringer om, at EU's fælles værdier ikke primært var kristne, og at fællesskabet ikke var religiøst defineret. I forslaget til en ny forfatningstraktat blev det følsomme religiøse spørgsmål løst ved, at der i præambelen blev henvist til "Europas religiøse arv", men ikke specifikt til kristendommen.

Ikke desto mindre fortsatte debatten om EU's religiøse identitet. Da Europa-Parlamentet i september 2005 diskuterede de kommende optagelsesforhandlinger med Tyrkiet, brugte flere EU-parlamentarikere Tyrkiets muslimske befolkningsflertal som et argument imod at indlede forhandlinger. Den italienske parlamentariker Mario Borghezio fra det populistiske højreparti Lega Nord mente for eksempel, at Tyrkiet er "en trojansk hest, der vil bringe islam ind Europa," og tilføjede "Vi skal kæmpe mod islam." (Jyllands-Posten, 29. september 2005).

I den danske debat har især Dansk Folkeparti brugt tyrkernes religiøse tilhørsforhold som et argument imod tyrkisk medlemskab. Partiets EU-ordfører, Morten Messerschmidt, skrev således i et debatindlæg den 30. september 2005: "Vi aner ikke, hvordan de 72 millioner muslimer i Tyrkiet ser sig selv, verden eller EU. Det eneste vi ved, er, at deres selvforståelse er afgørende forskellig fra Europas og at religionen spiller en langt større rolle end for resten af EU. Mon ikke det var værd at overveje, inden EU den 3. oktober træffer forhastede beslutninger?" (Dagbladenes Bureau).

Det er dog ofte fraværende i debatten, at den religiøse anderledeshed ikke kun findes uden for EU, men allerede er en del af EU. EU er på mange måder et mangfoldigt fællesskab, også religiøst. Antallet af kristne trosretninger i de nuværende EU-lande er stort, og der er store forskelle mellem ortodokse kristne, katolikkerne og de mange protestantiske kirker. Ligeledes er den rolle, kristendommen spiller i samfundslivet og i den politiske debat, meget forskellig fra land til land. For det andet må man huske på, at der ved siden af de kristne har levet jøder i Europa helt fra kristendommens begyndelse. Ja, de første kristne var jødiske indvandrere, tænk blot på grundlæggerne af kirken i Rom, Peter og Paulus.

For det tredje er der allerede mellem 16 og 17 millioner muslimer i Europa – ja nogle siger 25 millioner. De er især af nordafrikansk, tyrkisk, pakistansk og arabisk afstamning. Desuden er der betydelige muslimske befolkningsgrupper i flere af de stater på Vestbalkan, som har fået et perspektiv om, at de er mulige EU-medlemslande. Det gælder Albanien, men også Makedonien, der blev udnævnt til kandidatland i 2005. Og så naturligvis Kosovo og Bosnien, der reelt er EU-protectorater.

Islam kan alt i alt ikke siges at være en ikke-europæisk størrelse. Tværtimod er islam sammen med jødedommen og de forskellige kristne kirker en uafviselig del af europæisk historie og kultur. Religionerne har – ikke nødvendigvis modsætningsfrit – eksisteret sammen i århundreder, og i den europæiske historie er der oftere begået forbrydelser i kristendommens end i islams navn. Der findes bestemt en menneskekærlig kristen tradition. Men den kristne historie byder også på kætterforfølgelser og religionskrige, på samme måde som der ikke findes en industriel revolution uden udbytning og undertrykkelse, ingen moderne individualisme og frihed uden selvmord, ensomhed og opløsning af familien og ingen demokratisk nationalisme uden fremmedhadsk og racistisk nationalisme (xenofobi). Alle europæiske værdier har den romerske gud Janus' dobbelte ansigt. Det gælder også de religiøse.

EU-BEGEJSTRET MUSLIMSK PARTI

Man skal derfor passe på ikke at forveksle islam, som er et bredt kulturelt og religiøst fænomen, med islamisme, der er en politisk fundamentalistisk ideologi. Det gælder også i Tyrkiets tilfælde. Af nogle kaldes Tyrkiets regeringsparti AK-partiet (Partiet for

Retfærdighed og Udvikling) for et islamistisk parti. Det er næppe den mest rammende betegnelse. Partileder Recep Tayyip Erdogan er ganske vist troende muslim og har tidligere udtalt sig langt mere skarpt om islams rolle i samfundet. Hans politiske karriere blev afbrudt, da han i 1997 som borgmester i millionbyen Istanbul reciterede et islamisk digt, der lagde op til et opgør med militærets dominerende position i det tyrkiske samfund. Men med enkelte undtagelser har Erdogans AK-parti i løbet af sine fire år ved magten fastholdt den strengt sekularistiske linje, der har præget det moderne Tyrkiet siden landets etablering i 1923.

Nogle få enkeltsager, som har peget i en anden retning, har dog fået bekymrede røster til at erklære AK-partiet for en ulv i fåreklæder, eller rettere en islamistisk trojansk hest i demokratisk, vestligt orienteret klædedragt. I 2004 fremlagde regeringen for eksempel et forslag om, at studerende på de såkaldte imam-hatip-skoler, en slags religiøse gymnasier, skulle have adgang til universiteterne. Dette forslag blev først taget af bordet efter massivt pres fra kræfter i den sekulære elite i hæren, administrationen og skolevæsenet. Disse kemalister, som de sekulære tilhængere af arven fra Mustafa Kemals revolution kaldes, anså forslaget for at være et anslag mod landsfaderen Atatürks sekularistiske ideologi (se boks F). Langt større ramaskrig vakte det, også internationalt, da regeringen som en del af en straffelovsreform i september samme år foreslog, at utroskab skulle kriminaliseres. Regeringens argument for forslaget var, at det ville give kvinder flere rettigheder i ægteskabet og beskytte dem mod deres mænds utroskab. En række højtstående EU-politikere reagerede med bekymring og vantro, og det endte med at forslaget blev droppet.

I denne sammenhæng er det værd at bemærke to ting: For det første blev begge forslagene faktisk taget af bordet efter pres fra EU. Her viste Tyrkiet altså vilje til at underkaste sig såkaldt moderne europæiske værdier. For det andet er kriminalisering af utroskab langt fra så utænkeligt i en europæisk kontekst, som man måske kunne tro. Utroskab var således forbudt i Irland indtil 1981, i Frankrig indtil 1975 og i Italien indtil 1969. Her var baggrunden en stærk katolsk tradition. På en række andre lignende moralske spørgsmål er der i øvrigt stor uenighed mellem de nuværende EU-lande. I Polen og Irland er abort for eksempel fortsat ulovlig, bortset fra i ganske særlige tilfælde, mens fri abort i et land som Danmark vel af mange opfattes som en naturlig – eller ligefrem nødvendig – del af et moderne samfund og af kvindefrigørelsen.

TØRKLÆDEFORBUD

I de senere år opfattes det at bære tørklæde i det offentlige rum af mange i Europa som en upassende demonstration af islamisk religiøs overbevisning. Interessant nok findes der ikke noget klart påbud om tørklæder eller slør i Koranen. Man ser da heller ikke nær så mange unge kvinder med tørklæder i gadebilledet i moderne muslimske storbyer i Mellemøsten som på Vesterbro og Nørrebro i København eller tilsvarende kvarterer i Berlin, Paris og London. At unge muslimske kvinder i et land som Danmark vælger at gå med tørklæde handler lige så meget om et oprør mod deres forældre som en protest mod et kristent eller sekulært dansk samfund. Kvinders ret til at bære tørklæde i skoler eller på arbejdet er blevet et stridspunkt i mange europæiske lande i de senere år. Men i Tyrkiet er det helt forbudt at bære tørklæde i statens bygninger. Menneskerettighedsdomstolen i Strasbourg har netop i en kendelse fra november 2005 om tørklæder legitimeret dette tyrkiske forbud.

Tyrkiets status som selvstændig stat blev anerkendt ved underskrivelsen af Lausanne-traktaten 24. juli 1923. Grundlæggeren af det moderne Tyrkiet var generalen Mustafa Kemal. Han etablerede det republikanske folkeparti Cumhuriyet Halk Partisi, som indtil 1946 var det eneste tilladte parti, og som ønskede at skabe en moderne stat efter vestligt forbillede.

For Mustafa Kemal var det afgørende at bryde konsekvent med grundpillerne i Det Osmanniske Rige. Den 9. oktober 1923 blev Ankara derfor udråbt til ny hovedstad i stedet for det gamle Istanbul, der havde været centrum for Det Osmanniske Rige, og året efter blev kalifatet afskaffet. Senere samme år blev religiøse broderskaber forbudt og hellige gravsteder lukket. Dermed var Tyrkiet etableret som en sekulær republik efter vestligt forbillede.

Hele denne sekulære ideologi kaldes for *kemalismen*. Den blev officielt formuleret i 1931 og har siden 1937 været indskrevet i den tyrkiske grundlov. Kemalismen betoner national solidaritet på tværs af classeskel og har legitimeret et omfattende statsligt engagement i landets økonomi. Den kræver en total adskillelse mellem stat og religion (sekularismen), men i realiteten er der snarere tale om, at religionen er underordnet staten via ministeriet for religiøse anliggender. Dette ministerium fører fortsat kontrol med moskeerne og udformer hver uge en obligatorisk tekst, der skal læses op ved fredagsbønnen i alle anerkendte moskeer. Det gælder også for de tyrkiske statsstøttede moskeer i Danmark og andre europæiske lande med en tyrkisk minoritet.

Mustafa Kemal var hovedmanden bag de omfattende forandringer, som stadig præger Tyrkiet i dag, og han fik bestemt også æren for dem. Ved en parlamentsbeslutning i 1934 fik han tilnavnet Atatürk, dvs. "tyrkernes fader", og endnu dag er kritik af landsfaderen stort set utænkelig i Tyrkiet.

Hans liv og skæbne personificerer den komplicerede baggrund for den moderne tyrkiske nationalstat. Han blev født i Salonikis muslimske befolkning og kom på militærakademi i det nuværende Makedonien, hvorefter han indledte en hurtig militær karriere. Mustafa Kemal var hjernen bag den tyrkiske hærs nedkæmpning af det allierede angreb på Gallipoli i 1915, og han ledede siden den anatolske samling mod udenlandsk intervention. Det er i høj grad hans fortjeneste, at det lykkedes at fæstne revolutionen i officerskorpset, der siden hans dage har opfattet sig som garant for den sekulære forfatning.

Hæren har tre gange i efterkrigstiden, 1960, 1971 og 1980, grebet ind for at beskytte republikken mod de folkevalgte politikere. I efteråret 1997 greb hæren igen ind, denne gang ved at hærledelsen fra sin plads i det Nationale Sikkerhedsråd (indført med 1971-forfatningen) gennemtvang et forbud mod det fundamentalistiske Velfærdsparti Refa. Indgrebet var på sin vis lovligt, i hvert fald i den forstand, at en forfatningsdomstol havde erklæret partiet forfatningsstridigt, inden hærledelsen tvang partiets leder ud af regeringen.

Når Tyrkiet i dag af mange europæere omfattes som en islamistisk trussel, er det altså ikke umiddelbart rigtigt. Atatürks sekularistiske ideologi sætter stadig sit præg på Tyrkiet.

BOKS F: ATATÜRK OG SEKULARISMEN

Sagen handlede om en kvindelig tyrkisk universitetsstuderende, der havde fået forbud mod at komme på universitetet, fordi hun trods flere advarsler blev ved med at bære tørklæde på universitetets område. Tyrkiet praktiserer et skarpt forbud mod religiøse symboler i det offentlige rum, og det betyder blandt andet, at det er forbudt for kvinder at bære hovedtørklæde i offentlige bygninger som universiteter og kommunkontorer. Den unge kvinde anlagde sag mod den tyrkiske stat for krænkelse af sin personlige religionsfrihed, men fik ikke medhold. Domstolen understregede i sin afgørelse, at der ikke var tale om en principiel afgørelse, der kunne danne præcedens, men at der var taget hensyn til, at Tyrkiet har stærke rødder i sekulariseringen. Den unge kvinde har i mellemtiden uddannet sig til læge på universitetet i Wien, som ingen indvendinger havde mod at hun bar – og bærer – sit religiøse symbol, tørklædet.

I denne sammenhæng er det interessant, at Tyrkiet og Frankrig på dette punkt har mere til fælles end for eksempel Frankrig og Danmark. Den franske tradition med skarp adskillelse mellem stat og religion blev formuleret under revolutionen i 1789, om end først gennemført mere end 100 år senere efter Dreyfus-affæren i 1905. Den skarpe adskillelse er imidlertid kun én blandt flere traditioner i Europa, selv om den ofte opfattes som den eneste rigtige "europæiske" model. I mange andre EU-lande er forholdet mellem stat og kirke langt mere mudret og uklart end i Frankrig.

Det er i høj grad tilfældet i Danmark, hvor sammenblandingen af stat og kirke i "folkekirken" formentlig vil give mange problemer i fremtiden, ja allerede gør det. Ikke blot over for muslimer, men også over for mindre trossamfund, der har eksisteret i landet i mange år, for eksempel katolikker og baptister. Danske katolikker har netop tabt en sag ved Vestre Landsret, hvor de protesterede over, at de skal bidrage til finansieringen af den lutherske folkekirke over skatterne og lade deres børn registrere hos kordegnene. Danske baptister har valgt en anden vej, idet nogle har valgt at praktisere civil ulydighed ved at nægte at lade deres børn registrere hos kordegnene i folkekirken. Derved håber de på at provokere myndighederne til at anlægge sag, som de så, om fornødent, kan føre helt til Menneskerettighedsdomstolen i Strasbourg. Religionens rolle i EU er langt mere kompliceret og mangfoldig, end den nemme forestilling om den knivskarpe adskillelse mellem stat og kirke forleder en til at tro.

TYRKIET SOM BROBYGGER?

Hverken nationale eller europæiske værdier er helt så selvfølgelige og uproblematiske størrelser, som de har været opfattet tidligere. Mange forstår imidlertid stadig et "europæisk land" som et kristent land – uden nærmere at definere, hvilken af de mange udgaver af kristendommen det drejer sig om. Det er imidlertid ikke noget, der fylder meget i den offentlige debat. De store forskelle mellem de gamle EU-landes forhold til religion ser således ud til at fylde mindre i EU-borgernes bevidsthed end forskellen mellem islam og kristendom. Især efter terrorangrebet i USA den 11. september 2001 har islam som trusselsbillede fået en fremtrædende plads, og vanskeligheden ved at integrere forskellige muslimske befolkninger er blevet et dominerende politisk tema i de fleste EU-lande. Men spørgsmålet er, om ikke EU er det allerbedste redskab, vi har, til at skabe omgængelige former mellem de to religioner, islam og kristendommen?

Økonomen Hans Kornø Rasmussen, der har skrevet flere bøger om migration i EU, udtrykker det ganske klart i en kommentar i Information den 2. september 2005: Han kalder det "en af Europas største udfordringer at finde en formel, hvor vi kan leve og

samarbejde med de muslimske lande, der omgiver kontinentet, tillige med de cirka 20 millioner muslimer, der allerede i dag er europæere. Her kommer tyrkisk medlemskab som en gave fra himlen. På den måde kan Europa vise den hastigt voksende del af den muslimske menneskehed, at de to religioner og kulturer kan sameksistere fredeligt.”

Under alle omstændigheder er religiøse konflikter umulige at holde uden for døren, uanset om Tyrkiet bliver medlem eller ej. Senest har sagen om Jyllands-Postens Muhammed-tegninger demonstreret dette ganske tydeligt. I den forbindelse skrev landsformanden for Europa-bevægelsen, Erik Boel, i et debatindlæg i Jyllands-Posten den 11. februar 2006: “Tænk, hvis Tyrkiet i dag var medlem af EU og havde formandskabet. Tyrkiet ville med pondus og troværdighed have kunnet tale til landene i Mellemøsten om respekt for de demokratiske spilleregler og for ytringsfriheden. Tyrkiet kombinerer islam med et liberalt demokrati.”

EUROPÆISKE KERNEVÆRDIER

Det er selvfølgelig ikke tilfældigt, at Erik Boel nævner demokratiske spilleregler, ytringsfrihed og liberalt demokrati. For det er netop nogle af de værdier – sammen med forbud mod tortur, rettigheder for religiøse, nationale og andre mindretal, ligeberettigelse for kvinder, økologisk forsvarlig omgang med naturen m.m. – som der i EU er enighed om, at nye medlemslande skal kunne tilslutte sig. Det er europæiske kerneværdier – eller er i hvert fald blevet det.

Listen af værdier kan gøres kortere eller længere alt efter interesser og ønsker, og det viser sig da også hurtigt, at disse værdier er knap så selvfølgelig i en europæisk kontekst, som det af og til fremgår af de politiske skåltaler om EU's identitet og værdier. Tænker vi historisk over definitionen af europæiske værdier, er det vigtigt at huske på, at de civile og politiske rettigheder – for slet ikke at tale om de sociale rettigheder, som vi forbinder med “velfærdsstaten” – reelt er langt nyere foreteelser, end de fleste gør sig klart. Mange af dem er først udviklet i sammenhæng med – for nu ikke ligefrem at sige som følge af – det europæiske samarbejde inden for de sidste godt 50 år. Mange af de tilbagestående forhold, som kritikere af Tyrkiet hæfter sig ved, var faktisk også gældende i Sydeuropa i 1950'erne og 60'erne. I Sydeuropa spillede især kristeligt demokratiske partier en afgørende rolle i moderniseringen af tilbagestående landområder, hvor kvindernes situation indtil da mindede meget om den, som kritikere af Tyrkiet i dag fremhæver i tyrkiske landområder.

Da Dansk Folkeparti i begyndelsen af oktober 2005 indrykkede en helsides annonce i Jyllands-Posten med en advarsel mod at optage Tyrkiet i EU, var det netop med fokus på situationen i de mest tilbagestående områder i Tyrkiet. I annoncen sås Anders Fogh Rasmussen (V) udstyret med en klassisk osmannisk hovedbeklædning, og på toppen af Roskilde Domkirkes spir tronede en halvmåne og en stjerne. “Danmark vil ikke tvangsgiftes med Tyrkiet”, lød overskriften, og i annoncen karakteriserede Dansk Folkeparti Tyrkiet som et “tilbagestående, korrupt classesamfund.” I denne karakteristik var der med andre ord ikke levnet plads til den hypermoderne middelklasse i de større byer eller de moderne mennesker, som man møder på de mange tyrkiske charterdestinationer.

Naturligvis eksisterer der også et tilbagestående Tyrkiet, hvor kvinder stenes eller tæskes til døde, hvis de har løftet blikket mod en fremmed mand på gaden. Og for-

mentlig vil denne side af Tyrkiet fortsat eksistere om 10-15 år, når Tyrkiet tidligst kan blive medlem af EU. Men det betyder ikke, at der ikke er forandringer på vej, og at EU ikke vil kunne medvirke til en positiv forandring. I kristne lande som Portugal, Spanien, Italien og Grækenland var det i de tilbagestående landområder indtil for nylig ikke ualmindeligt med drab, når familiens ære ansås for krænket. Den historiske erfaring fra disse lande er, at den heftige modernisering – om ikke i kraft af EU, så i hvert fald samtidig med EU – næsten har afskaffet disse begreber i løbet af en generation eller to.

Det var i høj grad de kristeligt demokratiske partier i disse lande, der stod i spidsen for moderniseringen og gennemførte forsoningen mellem tradition og demokrati. På samme måde har den tyrkiske premierminister Recep Tayyip Erdogans regeringsparti, det islamiske AKP, satset på at bringe den traditionalistiske tyrkiske bondebefolkning ind i moderniteten med reformer af lovgivningen i et tempo, som ingen havde troet muligt for få år siden. Hvis alliancen mellem demokratiske islamister, landligt borgerskab, politiske opportuniste og islamiske fundamentalister i AKP ellers kan holde sammen, har Tyrkiet gode muligheder for at gentage den revolution, som de sydeuropæiske lande gennemførte fra 1950'erne og frem.

EUROPA ER OGSÅ HOLOCAUST OG RELIGIONSKRIGE

Tyrkiet sætter imidlertid ikke kun spørgsmålet om kvinders rettigheder og modernitet, men også en række andre værdimæssige spørgsmål på dagsordenen. Af de forskellige traktater om det europæiske samarbejde fremgår, at betingelsen for medlemskab er tilslutning til "de europæiske værdier". Men hvad er så det? Europa er jo ikke kun demokrati, fremskridt, oplysningstid og menneskerettigheder, men også nationalisme, holocaust, religionskrige, kolonialisme og forbrydelser mod menneskeheden. Antallet af katastrofer, udryddelser og forfølgelser springer i øjnene, når man studerer Europas historie. Såvel det mørke som det lyse er resultater af den europæiske civilisation, hvilket gør det så svært at definere værdierne entydigt. Der er altid to sider og to historier at erindre.

Måske derfor formulerer EU-Kommissionen værdierne i et ret kedeligt og træagtigt juridisk sprog, som det er vanskeligt at begejstres for. Et godt eksempel er den tale, som EU's kommissær for udvidelse, finnen Olli Rehn, holdt den 7. oktober 2005 på universitetet i den tyrkiske by Kayseri. Her definerede han EU's værdier som borgerlige værdier (på engelsk: *civic values*) og rettigheder, ikke som én fælles, europæisk kultur eller civilisation. Det står i modsætning til andre udtalelser, som lægger langt mere vægt på en fælles civilisation eller kultur.

Den franske premierminister, Dominique de Villepin, hævdede for eksempel på et kulturelt topmøde i Salzburg i januar 2006 – med en sentens lånt fra litteraturforskeren George Steiner – at "Europa består af cafeer". At henvise til de klassiske, centraleuropæiske cafeer med deres aviser, samtale og beskedne alkoholkonsum som indbegrebet af europæisk civilisation kan virke fristende. Men trods fremkomsten af en del værtshuse med denne betegnelse i Nordeuropa i de senere år, kan man dårligt med sandheden i behold hævde, at definitionen af Europa som litterær cafékultur omfatter den mere bøvede øl- og alkoholkultur i Storbritannien, Irland, Baltikum og Skandinavien.

Med andre ord: De pæne beskrivelser af fælles europæisk kultur bliver ofte idylliserende og forenkede. Hvis man som Dominique de Villepin definerer den europæiske

kultur med henvisning til centraleuropæiske figurer som maleren Gustav Klimt, forfatterne Elias Canetti og Stefan Zweig samt komponisten Mozart, ignorerer man alle bidragene fra Europas periferi, den græske Homer, den spanske Cervantes, den engelske Shakespeare og den norske Ibsen – for slet ikke at nævne H.C. Andersen. Europa kan ganske enkelt ikke defineres som én bestemt kultur, hvor ofte det end forsøges.

Derfor er EU-Kommissionens udspil ved Olli Rehn i al sin bureaukratiske kedsommelighed meget tættere på sandheden end den franske premierministers overfladiske forsøg.

FARVEL TIL EUROPAS FORENEDE STATER

Blandt modstanderne af tyrkisk medlemskab er der mange, som generelt er EU-skeptiske og frygter, at EU vil udvikle sig til et Europas Forenede Stater, hvor de enkelte medlemslandes nationale og kulturelle selvbestemmelse og identitet forsvinder. Men faktisk vil tyrkisk medlemskab formodentlig være en af de bedste garantier mod en sådan udvikling. Kort sagt betød beslutningen om at åbne forhandlinger med Tyrkiet, at EU vil forblive en sammenslutning af nationalstater.

Dermed er forhandlingerne med Tyrkiet en styrkelse af den tendens, som udvidelsen med 10 lande i maj 2004 satte streg under. Blandt de 10 nye medlemslande var en lang række store, små og mellemstore lande, der først for nylig havde generhvervet deres nationale selvstændighed. Mange af dem vil aldrig acceptere, at EU udvikler sig til overstatslig føderation. Det gælder for eksempel et stolt land som Polen.

Polen blev i 1700-tallet delt mellem naboerne og var i over 100 år slettet af landkortet. Og da det blev genoprettet i 1918, blev det hurtigt truet med total udslettelse af det nazistiske Tyskland og den kommunistiske Sovjetunion. Polen overlevede, blev flyttet mod vest og blev for første gang nogensinde en nationalt homogen stat. Men rigtigt uafhængigt blev landet først i 1989-90, og den gevinst giver polakkerne næppe afkald på foreløbig. Er der nogen, der vil hæge om national uafhængighed og identitet, er det polakkerne. På andre måder gælder det samme for de mindre lande blandt de nye medlemmer, især de baltiske stater, som i 1940 og 1944 blev opslugt af Sovjetunionen og var lige ved at miste deres nationale sprog og kultur. De optræder anderledes end Polen pga. truslen fra Rusland. Men de er ikke mindre opsatte på at bevare deres selvstændighed.

Som den britiske historiker Timothy Garton Ash skrev i avisen *The Guardian* den 6. oktober 2005, indebærer beslutningen om seriøst at indlede forhandlinger med Tyrkiet, at loddet endegyldigt er lagt i vægtskålen for et EU organiseret som et statsfællesskab (på engelsk: *commonwealth*) og ikke en overnational superstat. Med den store stat Tyrkiet, der ikke kunne drømme om at underkaste sig et overnationalt fællesskab mere end nødvendigt, som sandsynligt medlem, er valget til fordel for et samarbejde mellem nationalstater reelt truffet.

ENDNU EN UDFORDRING I RÆKKEN

En eventuel udvidelse med Tyrkiet vil ikke være den første store udfordring, EU har stået over for. Permanent ændring har næsten fra allerførste færd med Kul- og Stålunionen i 1950 og Fællesmarkedet i 1957 været et vilkår for det europæiske samar-

bejde (se boks G). Alle de hidtidige udvidelser har ændret samarbejdets karakter. Det var således tilfældet, da Storbritannien, Irland og Danmark blev optaget i januar 1973 og EU dermed fik en mængde nye euroskeptiske, nordeuropæiske og protestantiske borgere.

I 1981, da Grækenland blev medlem, indtraf en ny udfordring af kulturel karakter. Grækenland er nemlig nok kristent, men i den østlige, ortodokse udgave. Af samme grund regner den amerikanske politolog Samuel Huntington strengt taget heller ikke Grækenland med til den vestlige verden. Det nye medlemsland var snarere et byzantinsk og ortodokst balkanland, domineret af mediterrane og mellemøstlige træk. Ganske vist taler befolkningen græsk, ikke slavisk eller tyrkisk. Men ellers ligner den naboerne mod nord og øst i kraft af de mange hundrede års fællesskab. Man skal være græsk nationalist for at kunne smage forskel på "græsk" og "tyrkisk" kaffe eller høre forskel på folkemusikken. Grækenland er en osmannisk efterfølgerstat i stil med Serbien, Albanien, Bulgarien, Rumænien, Makedonien – og Tyrkiet. Bare mindre end Tyrkiet og derfor nemmere for EU at fordøje.

I dag er Grækenland godt på vej til at være en succes, økonomisk såvel som politisk, men det har taget lang tid. Den succes er "europæisering", hvis vi nogen sinde har været vidne til en. Og det er en proces, der sammen med den succesfulde modernisering af katolske lande som Spanien og Irland giver godt håb for de nye medlemmer fra det gamle Centraleuropa og Baltikum, som blev optaget i 2004. Det var EU's hidtil største udvidelse, og nogle vil nok mene, at nu er grænsen nået for, hvad der kan lade sig gøre.

Det må da også indrømmes, at Tyrkiet alene vil være en større mundfuld målt i antal indbyggere end udvidelsen i 2004. Men samtidig kan det påpeges, at ingen på forhånd kan afgøre, om EU har en grænse, og hvor denne grænse går (se boks H). De fleste lande i det tidligere Jugoslavien er allerede blevet lovet medlemskab, og resten vil givetvis blive det før eller senere, da det simpelthen er alt for farligt for EU at have små, fattige og dårligt regerede lande, som for eksempel Bosnien, liggende hen som lovløse enklaver. Risikoen for, at forbryderbander helt overtager magten, er alt for stor. Selv Serbien og sikkert også Albanien vil blive medlem før eller senere ud fra EU's egoistiske interesse i at regulere forholdene.

Noget anderledes forholder det sig med et kæmpemæssigt land som Ukraine. Det er større end Frankrig og har knap 50 millioner indbyggere. Ukraine har lige siden midaldrene ligget på grænsen mellem det centrale Europa og Rusland. Navnet betyder da også "grænse", på samme måde som "Kraina" i det sydøstlige Kroatien gør det. Det frugtbare steppeland lå i århundreder mellem de tyrkiske osmannere og de moskovitiske russere og var bl.a. beboet af de militært organiserede kosakker. Men før det var Kiev (ukrainsk Kyjiv) hovedstad i det første russiske rige, hvis herskere i øvrigt var svenske vikinger (de såkaldte *varæger*) af slægten Rurik.

Ukraine er splittet mellem katolikker, ortodokse, der anerkender Pavens overhøjhed, og ortodokse, der følger patriarken i Moskva. På samme måde er landet splittet mellem de ukrainsk talende i den vestlige del af landet og de russisk talende i den østlige og mere sværindustrielle del. Også Ukraine synes nu at orientere sig mod EU, og investeringerne er allerede undervejs. De første danske landmænd har investeret i kæmpemæssige godser, og flere vil snart følge. Men samtidig er Ukraine helt afhængig af energiimport fra Rusland og afsætter det meste af sin produktion på det russiske marked.

BOKS G: FÆLLESSKAB MED VOKSEVÆRK

1957: Etableringen af Det Europæiske Fællesskab mellem Belgien, Frankrig, Holland, Italien, Luxembourg og Tyskland.

1973: Danmark, Irland og Storbritannien tiltræder EF.

1981: Grækenland tiltræder EF.

1986: Portugal og Spanien tiltræder EF.

1995: Finland, Sverige og Østrig tiltræder EF.

2004: "Østudvidelsen" – 10 lande bliver optaget i EU: Cypern, Estland, Letland, Litauen, Malta, Polen, Slovakiet, Slovenien, Tjekkiet, Ungarn.

BOKS H: KOMMENDE UDVIDELSER

Bulgarien og Rumænien: Godkendt som kandidatlande i 1997, forhandlinger fra 2000-2004, tiltrædelsestraktat underskrevet i 2005, forventet optagelse 1. januar 2007 eller senest 1. januar 2008.

Tyrkiet: Forhandlinger indledt i 2005, kan tidligst afsluttes i 2014.

Kroatien: Godkendt som kandidatland i 2004, forhandlinger indledt i 2005 – efter at have været udskudt et halvt år, fordi Kroatien ikke samarbejdede fuldt ud med FN's Krigsforbrydertribunal for det tidligere Jugoslavien i Haag.

Makedonien: Anerkendt som kandidatland i 2005, startdato for forhandlinger ikke fastlagt.

Rusland under Vladimir Putin har tydeligt udtalt, at det vil modsætte sig en optagelse af Ukraine i EU – og i NATO. Men samtidig må der gælde samme regler for Ukraine som andre lande, især Tyrkiet. Hvis ukrainerne ønsker medlemskab og i øvrigt lever op til Københavnskriterierne, er EU nødt til at indlede forhandlinger. Med de udfordringer til EU's sammenhængskraft og funktionsduelighed, som optagelsen af endnu et kæmpestort land med stormagtsambitioner vil kunne føre med sig. Det har været foreslået at tilbyde landene i Sydøsteuropa privilegeret partnerskab. Men for Tyrkiet er problemet, at landet allerede er privilegeret partner i medfør af toldunionen med EU.

Debatten om EU's grænser, om tyrkisk eller ukrainsk medlemskab og EU's identitet, peger mest af alt på én ting, som næppe kan formuleres mere klart end en af grundlæggerne af det europæiske samarbejde, franskmanden Jean Monnet, har sagt det: "Europa har aldrig eksisteret. Vi er først nødt til at opfinde et genuint Europa."

Spørgsmålet er så, hvad den opfindelse kommer til at omfatte.

FAGLITTERATUR OG ARTIKLER

Charlemagne: "Culture Wars". *The Economist*, 4. februar, 2006, 30.

Timothy Garton Ash: "How the dreaded superstate became a commonwealth". *The Guardian*, 6. oktober 2005.

Wang Hui: "Les Asiatiques réinventent l'Asie". *Le Monde Diplomatique* février, 2005, 20-21.

Jesper Møller Sørensen og Erik Boel: "Tyrkiet – på vej gennem EU's nåleøje". København, Gyldendal, 2005.

Michael Thumann: "Die Türkei passt rein. Europas Grenze entsteht nicht in Erdkundestunden sondern in Verträgen". *Die Zeit*, 19. februar 2004, 1.

Uffe Østergård: "'Europa' er der hvor der ikke er dødsstraf". *Kritik* 165, 2003, 51-54.

Daniel Goffman: "The Ottoman Empire and Early Modern Europe". Cambridge University Press, 2002.

Mark Mazower: "Dark Continent. Europe's Twentieth Century". London, Penguin Books, 1998.

Uffe Østergård: "Europa. Identitet og identitetspolitik". København, Rosinante, 1998.

Samuel Huntington: "The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order". New York, Simon & Schuster, 1996.

Larry Wolff: "Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment". Stanford, Stanford University Press, 1994.

René Grousset og George Deniker: "La face de l'Asie". Paris, 1962. Citeret efter Pierre Béhar: "Østrig-Ungarn. Historien om det østlige og sydlige Europa – og en fremtidsvision". København, Forum, 1992.

**TYRKIET I EU?
– EU'S IDENTITET, VÆRDIER OG GRÆNSER**

© 2006

Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS)
Strandgade 56
1401 København K
32 69 87 87
diis@diis.dk
www.diis.dk

Redaktion:

Søren Heuseler: Redaktør/Mediefabrikken
Malene Grøndahl: Journalist/Mediefabrikken
Anne Mette Vestergaard: Fagkonsulent/DIIS
Ernst Jensen: Undervisningskonsulent/Mediefabrikken

Layout:

Henning Guddal/Mediefabrikken

Forsideillustration:

Jens Hage © (har tidligere været offentliggjort i Berlingske Tidende)

Publikationen er en del af en serie om EU's dilemmaer,
der kan downloades gratis på: www.diis.dk og www.information.dk

Serien omfatter følgende titler:

“Tyrkiet i EU? – EU's identitet, værdier og grænser”

Af Uffe Østergård, Jean Monnet-professor og afdelingsleder ved DIIS

“Elsker, elsker ikke? – Euroskepsis i forandring”

Af Catharina Sørensen, ph.d.-studerende ved DIIS

“Kronisk syg? – EU, borgerne og demokratiet”

Af Caroline Grøn, forskningsassistent ved DIIS, Anna de Klauman,
cand.scient.pol. og tidligere forskningsassistent ved DIIS,
og Anne Mette Vestergaard, europapolitisk chefrådgiver ved DIIS

“EU og de globale udfordringer – Den civile stormagt ved en korsvej”

Af Gorm Rye Olsen, dr. scient.pol. og afdelingsleder ved DIIS

“Kontrol eller samarbejde? – EU og indvandringen”

Af Simon Turner, ph.d. og seniorforsker ved DIIS

“Fremtiden for EU's forfatning – Mulige scenarier”

Af Anne Mette Vestergaard, europapolitisk chefrådgiver ved DIIS,
og Laura Lund Olsen, videnskabelig medarbejder ved DIIS

“Fælles front eller papirtiger? – EU's kamp mod den nye terrorisme”

Af Anja Dalgaard-Nielsen, ph.d. og seniorforsker ved DIIS,
og Jørgen Staun, ph.d. og forsker ved DIIS

Redaktionen er afsluttet primo marts 2006

Produktionen er støttet af Nævnet til Fremme af Debat og Oplysning om Europa